

NOVE KNJIGE

Fried István: „A délszláv népköltészet recepciója a magyar irodalomban Kazinczytól Jókaiig” (Recepcija jugoslovenske narodne poezije u mađarskoj književnosti od Kazincija do Jokaija). — Budapest, Akadémiai Kiadó, 1979.

Piše: Pal Sándor

Iz sasvim razumljivih razloga, pre svega političke prirode, jugoslavistika je u Mađarskoj dugo vreme bila u krizi. Taj je period najbolje okarakterisao Laslo Hadrovič rekavši: »Tako su, u okviru tek započetih filoloških istraživanja jugoistočne Evrope, političke promene iz 1948. znatno usporile dalji razvoj naše jugoslavistike. Zaoštrena politička situacija s Jugoslavijom osećala se u svim oblastima. Ne samo da je prestala mogućnost ličnih kontakata, nego je obustavljen promet knjiga i razmena izdanja. U ovoj bezizglednoj situaciji, naučni podmladak koji je pokazivao interes za jugoslavistiku, preorijentisao se na druge oblasti. Gubitke koji su nastali u ovom periodu, mađarska jugoslavistika još i sada oseća.«¹

Kraj krize je počeo da se nazire 1972, kada je, kao rezultat saradnje triju akademija (Mađarske akademije nauka, Srpske akademije nauka i umetnosti i Jugoslovenske akademije znanosti i umjetnosti), izdat zbornik radova o jugoslovensko-mađarskim književnim vezama, pod naslovom *Susedstvo i zajedništvo*.² Tek se danas pouzdano može reći da je kriza najzad prošla, o čemu rečito govore sledeće činjenice: časopis Mađarske akademije nauka *Helikon*, koji se bavi problemima svetske književnosti, posvetio je ceo jedan svoj broj jugoslovenskoj književnosti,³ povodom osamdesetog rođendana Lasla Hadroviča, drugi Akademijin časopis *Studia Slavica* donosi čitav niz radova naših i mađarskih autora,⁴ Istvan Njomarkai je odbranio doktorsku tezu pod nazivom *Fonetska i morfološka adaptacija reči stranog porekla u srpskohrvatskom jeziku*,⁵ a Petar Milošević magistrarsku tezu *Vasko Popa i savremena srpska poezija*,⁶ itd.

Ovom nizu uspeha mađarske jugoslavistike pripada i knjiga Istvana Frida. Njen autor ni kod nas nije nepoznat, pomenimo samo neke od njegovih radova: *Jedan zaboravljeni posrednik kulture (Marton Hoblik, 1791—1845)*,⁷ *Romantizam, srpska narodna poezija, mađarska književnost*,⁸ *Sečenji i srpsko-mađarski kontakti u vremenu romantizma*,⁹ *O značaju Mihajla Vitkovića*,¹⁰ *Ka Dositejevim tragovima u Mađarskoj*,¹¹ *Jožef Sekač i srpska narodna poezija*,¹² *O prirodi srpsko-mađarskih književnih veza u doba prosvetljenosti*,¹³ *Istvan Sándor o Slovincih*,¹⁴ itd.

Frid svojom knjigom nastoji da nam pruži preglednu sliku i pouzdane podatke o recepciji i uticaju naše narodne književnosti na mađarsku književnost krajem XVIII i tokom XIX veka, ili od Kazincija (1759—1831) do Jokaija (1825—1904), kako on to kaže. Valja odmah napomenuti da knjiga ne govori o onome što je naznačeno u njenom nazivu. Prva dva poglavlja, *Neka pitanja istorije mađarske jugoslavistike i Rezultati mađarske jugoslavistike u istraživanju jugoslovensko-mađarskih književnih veza*, teško da imaju bilo kakve veze (osim onih najopštijih) s recepcijom naše narodne poezije u mađarskoj književnosti. Ta su poglavlja ipak veoma korisna, jer čitaocu skreću pažnju na opšte probleme, razvoj i trenutno stanje mađarske jugoslavistike. Pošto se opredelio za to da njegova knjiga bude kompromis istorijata uzajamnih veza i komparativnog pristupa materiji (nesumnjivo pod uticajem Dionýza Durišina i njegove knjige *Komparativno istraživanje književnosti*), Frid ispisiuje treće poglavlje, *Književnost mađarske prosvetljenosti i srpskohrvatska narodna poezija*. U njemu je konstatovao da za mađarsku književnost u periodu koji ispituje nije karakterističan prodor narodne književnosti kao kod nas, nego umetnička književnost stvarana »na narodnu«. Mađari našu narodnu poeziju uglavnom preuzimaju na dva načina: a) posredstvom nemačke književnosti (spomenimo samo znameniti Kazincijev prevod *Hasanaginice*) i

b) uz pomoć neposrednih susreta (misli se, pre svega, na dnevničke i putopise ljudi koji su boravili u našim krajevima). Nemačka književnost toga vremena u celom svetu ima nesumnjiv ugled, i sasvim je razumljivo što se Kazinci, prevodeći *Hasanaginicu*, služi Geteovim autoriteom za postizanjem sopstvenih ciljeva, a to je da se mađarska narodna poezija uzdigne na nivo »prave«, odnosno »visoke« poezije. Rezultati ovog njegovog nastojanja doći će do izražaja tek u romantizmu, kada će mađarska poezija u potpunosti prihvatiti, i tražiti, narodne elemente. Potrebno je napomenuti da je i prva narodna pesma koja se čula u mađarskom pozorištu bila naša, i da je otpavana na srpskohrvatskom jeziku. Radi se o drami *Karadorde*...¹⁵ u kojoj je najbolja glumica toga vremena, Roza Seppataki (Déryné), 1812. pevala naše narodne pesme. Ne može se zaobići ni uloga Karla Rumija, direktora karlovačke gimnazije, koji mađarske listove i časopise toga vremena snabdeva čitavim nizom priloga koji govore o našoj književnosti. Mađarska književnost je, zaključuje Frid, živo i kreativno reagovala na kretanja u našoj, usvajajući i dalje razrađujući ono što joj je bilo potrebno. Prevodom *Hasanaginice* Kazinci je, u stvari, odomacio do tada nepoznati epski deseterac u mađarskoj književnosti, i čitavu jednu vrstu, baladu. Bio je to znak nove diferencijacije mađarskog klasicizma, korak bliže ka romantizmu.

Cetvrto poglavlje knjige (*Osobenost, poezija, dvojezičnost*) govori o delu Mihajla Vitkovića, za koga Frid kaže da je »velemaistor posredovanja i kompromisa«. Ova se ocena čini sasvim ispravnom, setimo se samo njegove posredničke uloge između Mušickog i Kazincija. S obzirom na to da nema puno poverenja u sebe kao u mađarskog klasicističkog pesnika, odlučuje se da mađarsku književnost obogati temama srpske književnosti. Autor se podrobno bavi analizom Vitkovićevih »prevoda«, nastojeći da identifikuje pesme koje je ovaj na svoj, specifičan način obrađivao. Vitković, naime, našu pesmu ne prevodi doslovno, nego samo, inspirisan njome, piše »svoju« pesmu na mađarskom jeziku. Bio je glavni informator uglednog mađarskog časopisa *Tudományos Gyűjtemény* za srpska (slovenska) pitanja, pomenimo samo njegov članak o našem jeziku koji je objavljen 1819. U svakom slučaju, Vitkovićevo delo je, zahvaljujući njegovoj mnogostrukoj delatnosti, postalo najvažnije poglavlje srpsko-mađarskih književnih veza u prošlom veku.

U sledećem (petom) poglavlju, *Varijante »srpskog manira« u doba nacionalnog preporoda*, Frid ističe da je prodor »srpskog manira« u mađarsku književnost započeo jednim prevodom (*Hasanaginica*) koji je stvorio potrebne uslove za stvaranje većeg broja deseteračkih pesama. Ulazak našeg deseterca u mađarsku književnost ukazuje na to kako su se obnavljale pesničke forme mađarske književnosti, odnosno kako je jedan rizican eksperiment urodio plodom. Ono što je započeto *Hasanaginicom* i Vitkovićevom poezijom, nastavio je Zerec Kelcei svojim pesmama ispevanim u desetercu, ali je deseterac stvarno odomacio i virtuozno primenjivao tek Mihajl Verešmari, koji je u njemu ispevao neke od svojih najboljih pesama (*Congor i Tinde, Zemaljski raj, Hedviga*, itd.). Njega je u primeni deseterca sledio čitav niz manje poznatih pesnika: David Baroti Sabo, Janoš Garai, Gergelj Cucor, Đula Šaroši, Lajoš Han, Gere Fintošalji, Pal Dulai, itd. Interesantno je ovde napomenuti da se u knjizi Ben-Barta-Cine *Istorija mađarske književnosti*,¹⁶ koja je pisana specijalno za potrebe jugoslovenskog čitaoca, nigde ne govori o uticaju naše narodne poezije na mađarsku književnost, odnosno da se termin »srpski manir« nigde ne upotrebljava, mada je on, inače, odomaćen u mađarskoj književnoj terminologiji.

Šesto poglavlje svoje knjige autor u potpunosti posvećuje Jožefu Sekaču i njegovoj zbirci naših narodnih pesama *Srpske lirske i junačke narodne pesme*. Ta je zbirka, izdata 1836, označila konačnu afirmaciju naše narodne poezije na mađarskom jeziku. Frid podrobno analizira Sekačeve prevode i zaključuje da mu je uzor bio Vitković, te da se on od amatera prevodioca pretvorio u pravog poznavaoca naše narodne književnosti, čiji prevodi još dugo neće biti nadmašeni.

Romantizam, jugoslovenska narodna poezija, mađarska književnost je naziv sedmog poglavlja ove knjige. Mađarska književnost se u afirmaciji sopstvene narodne književnosti mnogo služila našom narodnom poezijom, jer su se kod Mađara prvo raspravljala teoretska pitanja vezana za funkciju i upotrebu narodne poezije, dok je u srpskoj književnosti slučaj bio obrnut. Kod nas je, pretežno Vukovim trudom, materijal već bio skupljen, pa su se pitanja kako narodnu tradiciju ugraditi u savremenu umetničku književnost, za razliku od Mađara, nametala tek tada. Nije, uostalom, slučajno da je na mađarskom ranije štampana zbirka naših nego mađarskih narodnih pesama. Frid, kao i drugi istraživači, zapaža da je ovakva međusobna komunikacija različitih književnosti, pa i mađarske i srpske, bila omogućena time što je Budimpešta bila višenacionalni književni i kulturni centar, gde rezultati neke književnosti nisu bili samo njeni, već su se time aktivno koristile sve ovde postojeće literature.

U osmom poglavlju se govori o uticaju naše narodne književnosti na delatnost i stvaralaštvo Janoša Erdeljija i Janoša Aranja, te o prevodiocima s našeg jezika polovinom XIX veka. U devetom, poslednjem poglavlju svoje knjige, Frid pokušava da ustanovi u kojoj je meri naša narodna književnost uticala na stvaralaštvo Mora Jokaija. Nesumnjivo je da on bez poznavanja naših narodnih pesama ne bi napisao svog *Sibinjantin Janka*, ne bi bilo romana *Zlatni čovek* i *Rab Rabi*, a bez ličnog poznavanja

s Jovanom Hadžićem ne bi bilo njegovog dela *Šteta je ostariti*, itd. Mađarski istoričari književnosti, uostalom, i ne poriču ovakve uticaje na Jokajia, a Frid je pokušao da utvrdi njihov stvarni obim i značaj.

Ištvan Frid je svojom knjigom pokušao da ukaže na to da je naša narodna književnost, u periodu koji razmatra, na aktivan način prisutna u mađarskoj književnosti, i čini se da je, imajući u vidu sve do sada rečeno, u tome u potpunosti uspeo. Ne radi se ovde, naravno, o preterivanjima i nasilnom traženju uticaja, kako se nekome može učiniti, ovde je samo objektivno iznesen nesumnjiv uticaj naše književnosti na mađarsku, o čemu smo mi, manje—više sopsvenom krivicom, ipak malo znali. Naša narodna književnost je, afirmišući nove pesničke vrste, tematski i stilski obogatila repertoar mađarske književnosti, i to se, zahvaljujući ovoj znalacki pisanoj knjizi, sada vidi jasnije nego ikada. Za svakoga ko se bavi komparativnim istraživanjima narodne književnosti, ili jugoslovensko-mađarskim književnim vezama, ova knjiga je nezaobilazna, jer je njen autor napisao dragocenu sintezu o recepciji naše narodne književnosti kod Mađara, bez čega se ni kasniji periodi književne i kulturne uzajamnosti ne mogu shvatiti kako treba.

BELESKE:

¹ Hadrovics László: *Délszláv filológiai a felszabadulás óta.* — Filológiai Közöny, XVI, 1970, 270—274.

² Szomszédsg és közösség. — Budapest, Akadémiai Kiadó, 1972, 550. (Urednik Stojan D. Vujičić).

³ *Helikon.* Világirodalmi Figyelő. XXV, 4/1979.

⁴ *Studia Slavica.* XXV, 1979, sv. 1—4.

⁵ Nyomárkay István: *Az idegen (nemzetközi) szavak alaktani és mondattani beilleszkedése a szerbhorvat nyelvbe.* — Budapest, MTA, Kandidátusi disszertáció, 1979. (Rukopis).

⁶ Milosević Péter: *Vasko Popa és a mai szerb költészet.* — Budapest, Bölcsészdoktori disszertáció, 1979. (Rukopis).

⁷ *Egy elfelejtett kultúráközvetítő (Hoblik Marton, 1791—1845).* — N. Sad, HITK, III, 1971, br. 5—6, 63—69.

⁸ *Romantika, szerb népköltészet, magyar irodalom.* — N. Sad, HITK, VII, br. 25, 77—84.

⁹ *Széchenyi és szerb-magyar kaocsolatok a romantika korában.* — FK, 1967, 388—393.

¹⁰ *Vitkovics Mihály jelentőségéhez.* — FK, XIX, br. 3—4, 1973, 423—432.

¹¹ *Ka Dositejevim tragovima u Mađarskoj.* — Zbornik MS za književnost i jezik, XXVII, 2/1979, 349—353.

¹² *Székács József és a szerb népköltészet.* — Szomszédsg és közösség, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1972, 259—284.

¹³ *A szerb-magyar irodalmi kapcsolatok jellegéhez a felvilágosodás korában.* — N. Sad, HITK, IX, br. 33, 1977, 53—65.

¹⁴ *Jezik in slovnstvo, Ljubljana, XXV, br. 4—5, 1979/80, 137—140.*

¹⁵ *Cerny Gyuró. Irta Balog István, Pesten 1812.* (Rukopis. Magyar Országos Levéltár, Sig.: C. 60. Dep. Rev. Librorum 1812. fons. 2. pos. 24., 20. 750.)

Stipe Šušar: »Politika i kultura«,
»Vuk Karadžić«, Beograd 1980.

Piše: Dragan Koković

Šušareva knjiga »Politika i kultura« predstavlja, po rečima autora, »zbir angažiranih rasprava« o nekoliko tema: »dokidanje klasnih podela u kulturi, kulturni život kao kreativna svakidašnjica, obračun sa svetom starih ideja, borba za nove ideje, a ne administrativno uplitanje u stvari kulture i konzervativizam onog dijela inteligencije koja nije u radničkom pokretu, 'prisvajanje' kulture od strane udruženih proizvođača«. (Str. 6.)

Već godinama Šušar piše angažovane tekstove, a centralno pitanje koje se postavlja u tim radovima je: kako kulturu učiniti načinom života ljudi? Takva odredba kulture je »najbolja i najdublja«, jer ovako shvaćena kultura nije nešto nezavisno od rada, ljudskih potreba, od egzistencije čoveka. Kulture »mora biti tamo gdje čovek svaki dan živi, radi i diše«. »Sav ljudski prostor mora biti kulturni prostor, njegova svakidašnjica kulturna. A građansko društvo je od kulture proizvelo epifenomen, ukras, ispraznu zabavu, a da čovek više i nema šanse da bude homoludens«. (Strana 284.) Kulturu moramo videti u svemu što se s nama i oko nas zbiva — ističe Šušar u jednom razgovoru objavljenom u knjizi »Kultura od do«. »Mi sve češće govorimo o kulturi rada, kulturi ophođenja, o kulturi stanovanja, vizuelnoj, tehničkoj, prometnoj kulturi. Zapravo, sve su to parcijalni nazivi za dionice onoga što bismo mogli zvati svakidašnjicom. A to bi svakidašnjica morala biti oplemenjena ljudskim stvaralačkim načinom rada i življenja. Svako gledanje na kulturu kao poseban sektor, kao na izdvojenu i posebnu oblast, znači svojevrni tradicionalizam. Pristup kulturi kao skupu djelatnosti određenog broja profesionalaca i amatera predstavlja značajnu kočnicu progresivnom unapređivanju stanja i odnosa u društvu, naspram kulture i stanja odnosa u njoj, koji bi bili primjerni samoupravnom socijalizmu«. (Strana 16.) Kulturni sadržaji, društveni procesi i tvorevine treba da budu ugrađeni u svakoj dimenziji ljudskog života i djelovanja, a ne da budu stvar i privatnost pojedinca, jer »privatizacija o kulturi je danas najznačaj-

nija osnova i svih idejno-političkih devijacija«. (Strana 17.) Ističući da je deviza: kultura kulturnim radnicima vrlo tradicionalistička i da se u njoj kriju mnoge zamke, Šušar smatra da nije »naš osnovni problem samoupravljanje u kulturi, nego kultura u samoupravljanju« (D.K.), odnosno uključivanje kulture u celokupne tokove društva (str. 48); oslobađanje kulture i njezino ozbiljenje »u svakodnevnici ljudskog mnoštva, jer na planu ljudske svakidašnjice nas još zarobljuju vrednote starog društva i diktati jedne građanske civilizacije koji nam pristižu u masovnoj kulturi i potrošačkom društvu«. (Strana 83.)

U poglavlju »Kulturna politika: vizija i stvarnost« autor dotiče pitanja dokidanja klasnih podela u kulturi, koje proističu iz društvene podele rada. »Kultura ne bi trebala da ima posebno zadužene ljude za nju; kultura se ne može svoditi na zbir nekih sektora ili jedan sektor. Mora se stići do toga da većina naših ljudi svoj svakidašnji život živi na kulturni način, da osnovne tekovine kulture toj većini budu dostupne, da ih ona prisvaja kroz svoj svakidašnji život: To onda znači i drugačije mesto kulture u društvenoj reprodukciji, znači i razbijanje monopola institucija i nasledene mreže kulturne difuzije, koja je sada u rukama manjine i koja ne omogućuje stvarnu demokratizaciju kulturnog života.« (Strana 161.)

I ovde, kao u nizu svojih nadahnutih, ali i besprekorno analitičkih tekstova, Šušar se zalaže za stanje »prisvajanja« a ne »davanja«. Jedno od pitanja koje se s pravom može postaviti jeste pitanje, danas još uvek aktuelno, animacije i animatora u kulturi.

U okviru ovoga poglavlja Šušar govori o masovnoj kulturi kao izrazu potrošačkih potreba golemih ljudskih masa koje je kapitalistički način proizvodnje preveo iz tradicionalnog autarhičnog seoskog života u gradove i još namnožio (str. 163). Tržište, komercijalizam, organizacija i manipulacija, to su svojevršni korelati masovne kulture. »Masovna kultura je, u stvari, sadržaj onoga što se nudi, kroz manipulativne sisteme i preko tržišta, toj golemoj i u takvom položaju ljudskoj masi, kao njezin duhovni svijet, kao njezina duhovna potreba. Masa traži upravo ono što joj se nudi, jer ono što joj se nudi formira njene potrebe. Ona nema ljudsku poziciju u kojoj bi igradivala svoje potrebe u smislu duhovnog života koji bi bio svakidašnji, ljudskošću oplemenjeni život. Prema tome, u najdubljem smislu, masovna je kultura način života kapitalističke civilizacije.« (Str. 163—164.) To je jedno od značenja masovne kulture koje se razmatra u ovoj knjizi. Autor s pravom ističe da se ovako shvaćena masovna kultura može razoriiti menjanjem načina proizvodnje, odnosno proizvodnje i društvenog života koji je stvaraju. Čovek mora postati subjekt i kreator kulture i svog života. Kultura, u stvari, treba da predstavlja osvajanje života, jer čovek stvara kulturu rešavajući svoje egzistencijalne probleme. Ključni problemi, dakle, ipak leže »u svijetu rada«, u oslobađanju rada, jer tek polazeći od rada kao središnjeg momenta, može se shvatiti kultura kao način života, a za ovu koncepciju je R. Vilijams rekao da je koncepcija 20. veka.

Šušar upozorava na to da treba razlikovati pežorativno i progresivno značenje pojma »masovna kultura«, ističući pri tom da ideal ne sme biti komercijalna, masovna kultura sa svojom manipulativnom organizacijom, već *omasovljena*, demokratska i kreativnim duhom prožeta kultura.

S obzirom na to da knjiga predstavlja sintezu raznolikih tekstova, istupanja, za specijalne prilike pisanih radova, u njoj su dotaknuta mnogobrojna pitanja i problemi. Mi smo odabrali samo jedan: kulturu kao način života, jer se taj problem kao crvena nit provlači od početka do kraja knjige. Svaka kultura je način života dostupan i moguć za neku društvenu grupu, za neki način proizvodnje. Radi se samo o tome da li je u moći ljudi i da li su oni svesno spoznali da se menjaju» oni uvjeti života koji ih zarobljavaju — ističe S. Šušar na str. 168.

Kultura nije neko standardno savršenstvo, već celoviti način života. Čuvanje duhovnog, koje je nekima tako za srce pri-raslo, od svakog dodira s materijalnim, ponajčešće je samo jedan od oblika odbrane povlašćenog položaja (Hauzer). Upravo Šušar razobličava ovaj »magleni mišićni veo« skoro na svakoj stranici svoje knjige. Značaj ove knjige upravo se ogleda, pre svega, u prevrednovanju značajnih teza ne samo o kulturi, već i o drugim aktuelnim problemima.

Tomislav Jantol: »Socijalizam i javnost«,
Centar za kulturnu djelatnost SSO Zagreb, Zagreb
1980.

Piše: Miroljub Radojković

Knjiga Tomislava Jantola pripada ediciji »Biblioteka savremene političke misli« agilnog zagrebačkog omladinskog izdavača. To je, u stvari, doktorski rad pomenutog autora, i prikazivač je dužan da napomene da je njeno izdavanje potez vredan hvala u vreme kada se u našem izdavaštvu više vodi računa o komercijalnim efektima političkih traktata nego o njihovom kvalitetu. Zbog toga, uostalom, mnoge interesantne doktorske disertacije nisu ugledale svetlost dana.